

A FOGVATARTOTTAK CSALÁDI ÉLETE TISZTELETBEN TARTÁSÁHOZ VALÓ JOGA AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI EGYEZMÉNYÉNEK 8. CIKKE ALAPJÁN

JUHÁSZ Zsuzsanna
egyetemi docens (SZTE ÁJTK)

1. Bevezető

Előjáróban leszögezhető, hogy a fogvatartottak számára európai viszonylatban az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: Egyezmény) teremtette meg elsőként annak a lehetőségét, hogy emberi jogaik megsértése miatt nemzetközi bírói fórumhoz forduljanak. E bírói fórum az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB/strasbourgi testület), amelynek feladata az Egyezmény érvényesítése, azaz annak biztosítása, hogy az Egyezmény részes államai tiszteletben tartsák a dokumentumban lefektetett jogokat, valamint biztosítékokat. Az Egyezménnyel kapcsolatban benyújtott beadványok elbírálása révén az Egyezményt tartalommal az EJEB esetjoga tölti meg.

A jelen tanulmány tárgyát képező 8. cikk rögzíti, miszerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy tiszteletben tartsák magán-, valamint családi életét, lakását és levelezését. A magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogként nevesített 8. cikkben szereplő négy jogosultság, érdek közül jelen írás a családi élethez való jog érvényesülését és korlátait kívánja a börtönkörnyezetre vetítve bemutatni az emberi jogok legfőbb európai bírói fórumaként elismert strasbourgi testület esetjogán keresztül.

2. A 8. cikk tartalma

2.1. A 8. cikk (1) bekezdése

Ahogy arra a bevezetőben utalás történt, az Egyezmény 8. cikke a magán- és családi élet, a lakás, illetve a levelezés tiszteletben tartásához való jog államok általi elismerését és érvényesítését hivatott szolgálni. A családi élet kapcsán a védelem az olyan alapvető emberi kapcsolatokra vonatkozik, mint például a házaspár, a családtagok kapcsolata, illetve abba beleértendő az örökbefogadó/nevelőszülők és gyermekük

közötti kötelék is. Ugyancsak ide sorolandó az unokák és a nagyszülők, a testvérek relációja, valamint közeli személyes kapcsolat fennállása esetén a nagybácsi/nagynéni és az unokaöcs/unokahúg köteléke is.¹ E védelem alapján az egyénnek joga van a családi kapcsolatokhoz, ami magában foglalja a családtagok együttélését, illetve, ha ez nem lehetséges, akkor a rendszeres kapcsolattartás jogát. A szülő-gyermek kapcsolat tekintetében utóbbi a gyermek feletti szülői jogok gyakorlását is jelenti, a gyermek legfőbb érdekének figyelembevételével.² A családi élet fogalma ugyanakkor nem terjed ki a házasságkötés³ és a családalapítás jogára, tekintettel arra, hogy e jogosultságokat az Egyezmény 12. cikke „A házasságkötéshez való jog” cím alatt szabályozza. A 8. cikkre alapított beadványok esetén elsőként az EJEB-nek tehát abban kell állást foglalnia, hogy a kérelmező által hivatkozott jog, jogosultság a 8. cikk (1) bekezdésében nevesített érdekek fogalma alá vonható-e.

A családi élethez való jog érvényesülését a börtönkörnyezetre vetítve egyfelől le-
szögezhető, hogy a fogvatartás, a személyi szabadság elvonása természetéből adódóan korlátozza az egyén magánélethez, illetve családi élethez való jogát. A társadalom, a közösség jogos elvárása ugyanis a fogvatartási helyek biztonságának fenntartása és ebből fakadóan a fogvatartottak kapcsolatainak, külvilággal való kapcsolattartásának ellenőrzése. Másrésztől azonban a fogvatartottakat is megilleti a családi élet tiszteletben tartásához való jog, amely a börtönhatóságok oldalán annak követelményét jelenti és kötelezettségét teremti meg, hogy tegyék lehetővé – és amennyiben szükséges – nyújtsanak segítséget a fogvatartottnak a (közeli)⁴ családtagokkal való kapcsolatok

¹ Ursula KINKELLY: *The right to respect for private and family life. A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights*. [Human rights handbooks, No. 1] Strasbourg, Council of Europe, 2001. 18.

² Az ENSZ gyermekjogi egyezménye (UN General Assembly, Convention on the Rights of the Child, 20 November 1989) 3. cikkének 1. bekezdése alapján minden, a gyermeket érintő döntésben elsősorban a gyermek legfőbb, avagy mindenek felett álló érdekét kell figyelembe venni. A gyermek mindenek felett álló érdeke megjelenik az EU Alapjogi Chartájában is [24. cikk (2)–(3)], amely egyrészt a gyermek érdekét elsődleges szempontnak tekinti, másfelől, összhangban az ENSZ gyermekjogi egyezményével, a gyermek szülőkkel való rendszeres, személyes és közvetlen kapcsolattartási jogát emeli ki. Az Európai Unió Alapjogi Chartája (2016/C 202/02).

³ A fogvatartottak házasságkötéshez való joga az 1979-es Hamer v. Egyesült Királyság (Hamer v. United Kingdom, no. 7114/75., 1979. december 13-i ítélet) ügyben nyert elismerést. Az EJEB egyebek mellett kifejtette, hogy a házasságkötési jog gyakorlásának nem szükséges előfeltétele a személyes szabadság, így nem zárható ki, hogy a bebörtönzött személyek fogvatartásuk ellenére házasságot kössenek. A Frasik kontra Lengyelország (Frasik v. Poland, no. 22933/02., 2010. január 5-i ítélet, 95. bek.) és a Jaremicz kontra Lengyelország (Jaremicz v. Poland, no. 24023/03., 2010. január 5-i ítélet, 59. bek.) ügyekben pedig az EJEB egyfelől megerősítette, hogy az állam csak akkor avatkozhat be a fogvatartottak házasságkötésre vonatkozó döntésébe, ha azt nyomós biztonsági megfontolások alátámasztják, másfelől elutasította a hatóságok azon érvelését, miszerint a büntetés-végrehajtási intézetek nem megfelelő helyszínek a házasságkötéshez.

⁴ Itt hivatkoznánk a Wakefield Egyesült Királyság elleni ügyre (Wakefield v. United Kingdom, no. 15817/89., 1990. október 1-i ítélet), amelyben a strasbourgi testület a kérelmező fogvatartott és a menyasszonya közötti kapcsolatot arra hivatkozással nem tekintette az Egyezmény 8. cikkébe illeszkedőnek, és nem állapított meg jogsértést az átszállítási kérelem elutasítása miatt, hogy a felek mindösszesen egyszer látták egymást, noha igazoltan számtalan levélváltás zajlott közöttük.

ápolásában, fenntartásában.⁵ Az EJEB ezzel összefüggésben ugyancsak több ízben nyomatékosította az elítélt személyek reintegrációjának fontosságát és kiemelte, hogy a megfelelően ápolott családi kapcsolatok hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a fogvatartott visszailleszkedése a társadalomba eredményes legyen.⁶

A családi élet tiszteletben tartásához való jog ilyenformán az államok oldalán egyfelől negatív kötelezettséget keletkeztet, másrésztől azonban a családi kapcsolatokba történő szükségtelen beavatkozásoktól való tartózkodás mellett e jog biztosítása egyúttal pozitív kötelezettségeket is eredményez. Az EJEB esetjoga alapján a fogvatartó államok oldalán jelentkező ezen pozitív kötelezettség bizonyos esetekben kiterjedhet a fogvatartott másik intézetbe történő átszállítására,⁷ különösen akkor, ha a fogvatartott gyermekeivel való kapcsolatának fenntartása ezt indokolja. Az EJEB a házasfelekkel és más családtagokkal való kapcsolattartás tekintetében pedig annak kívánalmát fogalmazta meg, hogy a fogvatartó intézet utazás szempontjából viszonylag könnyen megközelíthető legyen.⁸ Egy Törökországot érintő jogesetben⁹ az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt és az ország egyik központi részében elhelyezett fogvatartottak például a családjukhoz közeli délkeleti országrészben való elhelyezésüket kérték több ízben a hatóságoktól, egyebek mellett arra hivatkozással, hogy Parkinson-kórban szenvedő édesanyjuk számára az utazás nem megoldható. A családhoz közelebb történő áthelyezésre irányuló kérelmek elutasításának indoka a hatóság részéről a fogvatartó intézet telítettsége volt, amit azonban az EJEB nem fogadott el hivatkozási alapként és megállapította a 8. cikk sérelmét.

Ezzel szemben nem állapította meg a 8. cikk megsértését a terrorcselekmény miatt elítélt fogvatartott áthelyezési kérelmének elutasítása kapcsán. A Fraile Iturralde kontra Spanyolország ügyben¹⁰ a családhoz közeli végrehajtási intézetbe történő elhelyezés jóváhagyásához így az sem volt elegendő hivatkozási alap, hogy a fogvatartott felesége és 5 éves gyermeke a fogvatartó intézettől 700 kilométer távolságra lakott, illetve az elítéltet szülei a távolság miatt egyáltalán nem tudták látogatni. Az eljárás feltárta, hogy a terroriszervezet tagjaként szabadságvesztés-büntetését töltő elítélt esetében a terroristákra vonatkozó általános börtönpolitika indokolta az általános szabályoktól, azaz a családtagokhoz közeli elhelyezéstől való eltérést. Ez a börtönpolitika ugyanis az ETA tagjait különböző végrehajtási intézetekben helyezte el annak érdekében, hogy megszakítsák kapcsolataikat a terroriszervezettel és elkerüljék a biztonsági problémákat. A hatóságok figyelembe vették emellett a fogvatartott magatartását és azt a körülményt, hogy az elítélt családi kapcsolatai nem szakadtak meg, mivel képes

⁵ Például Horych v. Poland, no. 13621/08., 2012. április 17-i ítélet, 131. bek.; Messina v. Italy (no. 2), no. 25498/94., 2000. szeptember 28-i ítélet, 61–62. bek.; Lavents v. Latvia, no. 58442/00., 2002. november 28-i ítélet, 139. bek.; Khoroshenko v. Russia, no. 41418/04., 2015. június 30-i ítélet, 110. bek.

⁶ Ld. pl. Khoroshenko v. Russia, no. 41418/04., 2015. június 30-i ítélet, 121–122. bek.; Kurkowski v. Poland, no. 36228/06., 2013. április 9-i ítélet, 95. bek.; Vintman v. Ukraine, no. 28403/05., 2014. október 23-i ítélet, 78. bek.

⁷ Ld. pl. Rodzevillo v. Ukraine, no. 38771/05., 2016. január 14-i ítélet, 85–87. bek.

⁸ Ld. pl. Ouinas v. France, no. 13756/88., 1990. március 12-i ítélet.

⁹ Avşar and Tekin v. Turkey, nos. 19302/09., 49089/12., 2019. szeptember 17-i ítélet.

¹⁰ Fraile Iturralde v. Spain, no. 66498/17., 2019. május 28-i ítélet.

volt rendszeresen telefonálni és levelet váltani, illetve a távolság ellenére családja gyakran meglátogatta. A fentiekre tekintettel az EJEB a jogkorlátozást zavargás, vagy bűncselekmény megelőzése, valamint mások jogainak és szabadságainak védelmével kapcsolatban nem tekintette aránytalan intézkedésnek.

Az EJEB a *Serce v. Románia* ügyben¹¹ pedig annak a véleményének adott helyt, hogy a 8. cikkben érvényesíthető családhoz közeli elhelyezés nem alkalmazható az egyes fogvatartó államok vonatkozásában. Így a strasbourgi testület szerint a Romániában fogvatartott török állampolgár másik Európa Tanácsi tagállamba, jelesül Törökországba történő átszállítására és fogvatartására vonatkozó elutasító hatósági döntés annak ellenére nem sértette a családi élet tiszteletben tartásához való jogot, hogy a fogvatartott családtagjai és gyermeke is Törökországban éltek.

2.2. A (2) bekezdés elemei

A börtönök biztonságának követelménye, a fogvatartottak kapcsolatai ellenőrzésének szükségessége és a családi kapcsolatok fenntartásának elősegítése olyan kívánalmak, amelyek együttes érvényesítése közelről sem egyszerű feladat. Fontos hangsúlyozni, hogy önmagukban a fogvatartottak családdal, külvilággal való kapcsolatait kontrolláló intézkedések nem jelentik automatikusan az Egyezmény megsértését, mivel a családi élet a 8. cikkben nevesített másik három jogosultsághoz hasonlóan relatív természetű, azaz a hatóságok számára a jogkorlátozás bizonyos feltételek fennállása esetén megengedett. Mindennemű beavatkozás a hatóság részéről azonban csak akkor egyeztethető össze a részes állam egyezményes kötelezettségével, ha 'egy demokratikus társadalomban szükséges' intézkedésről van szó, amely meghatározott 'törvényes' cél érdekében történik. E jogba való beavatkozás feltételeit, a családi élet tiszteletben tartásához való jog korlátait az Egyezmény 8. cikkének (2) bekezdése tartalmazza:

„E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.”

E megfogalmazásból adódóan ahhoz, hogy a beavatkozás jogszerűnek minősüljön, három feltételnek kell együttesen megfelelnie: egyfelől a beavatkozásnak jogszabályban előírtnak kell lennie, emellett egyúttal meghatározott törvényes célokat kell szolgálnia, harmadsorban pedig a beavatkozásnak egy demokratikus társadalomban szükségesnek is kell lennie. Utóbbi annyit jelent, hogy ne haladja meg a cél eléréséhez egy demokratikus társadalomban szükséges mértéket, azaz a törvényes céllal arányosnak is kell lennie. Az EJEB esetjogából az derül ki, hogy ezek a feltételek egymásra épülnek, így ha a korlátozás a strasbourgi testület meglátása szerint nem felel meg a

¹¹ *Serce v. Romania*, no. 35049/08., 2015. június 30-i ítélet, 56. bek.

törvényben meghatározottság követelményének, akkor a törvényes cél és a szükséges mérték vizsgálatára már nem is kerül sor.

A beavatkozás jogszabályban meghatározottsága kapcsán a Bíróság már 1979-ben a Sunday Times kontra Egyesült Királyság ügyben¹² az esetleges visszaélések megelőzése, megakadályozása érdekében 3 alapelvet, avagy egymáshoz szorosan kapcsolódó követelményt fektetett le. Így egyrészt kimondta, miszerint a beavatkozás alapját az irányadó belső jogszabályok kell, hogy adják. Másodsorban garanciális rendelkezés, hogy a vonatkozó jogi norma hozzáférhető legyen a polgárok számára, ami az előreláthatóság, kiszámíthatóság követelményét testesíti meg. Harmadsorban az irányadó belső jogszabály megfogalmazásának kellőképpen pontosnak kell lennie ahhoz, hogy a jogalanyok megértsék milyen feltételek esetén korlátozható jogosultságuk, így alapvető jelentőségű a korlátozás kereteinek precíz lefektetése.

Az EJEB esetjogából egyebek mellett példaként hozható Lavents Lettország elleni ügye,¹³ amelyben a strasbourgi testület kétségbe vonta a hatóság által alkalmazott rendelkezés 'törvényben előírt' voltát, tekintettel arra, hogy a kérelmezővel szemben érvényesített látogatási korlátozást olyan miniszteri rendelet írta elő, amelyet az Alkotmánybíróság utóbb alkotmányellenesnek nyilvánított. Megemlíthető továbbá Ostrovar Moldova ellen indított pere,¹⁴ amelyben a hatóságok többek között megtagadták, hogy a kérelmezőt fogvatartása alatt felesége és lánya meglátogathassa. Arra hivatkoztak, hogy ez a rendelkezés az előzetes letartóztatásról szóló törvény 19. szakaszán alapult. Az EJEB a hivatkozott törvényhely áttanulmányozás alapján ugyanakkor arra a következtetésre jutott, hogy az nem határozta meg világosan a korlátozásra jogosult hatóság hatáskörét és a korlátozás módjait, így nem felelt meg a törvényben meghatározottság követelményének. Vlasov Oroszország elleni perében¹⁵ a hatóságok ugyancsak nem engedélyezték a kérelmező számára a családi látogatásokat. Az EJEB először azt vizsgálta, hogy a hatóság beavatkozása megfelelt-e a törvényi előírásoknak. A testület megállapította, hogy a releváns jogszabályok hozzáférhetőek voltak a fogvatartottak számára, de kevésbé feleltek meg az előreláthatóság kritériumának, tekintve, hogy nem definiálták azokat a körülményeket, amelyek fennállása esetén a látogatás megtagadható. A rendelkezés például csak megemlítette a megtagadás lehetőségét, de nem tett említést az intézkedés tartamáról, vagy okáról. Ilyen körülmények között az EJEB meglátása szerint a kérelmező ugyancsak nem élvezhette annak a védelemnek a minimális fokát sem, amely a polgárokat egy demokratikus társadalomban megilleti.

A beavatkozás törvényes célját tekintve az Egyezmény 8. cikkében felsorolt okok valamelyikének fennállása szükséges. Ilyen az Egyezmény által nevesített cél a nemzetbiztonság, a közbiztonság, az ország gazdasági jóléte, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, valamint mások jogainak és szabadságainak védelme. Ezen célokra alapítottan lehetséges tehát a beavatkozás törvényi céljának megfogalmazása és érvényesítése. Ezt a szükségességet börtönkörnyezetben

¹² Sunday Times v. United Kingdom, no. 6538/74., 1979. április 26-i ítélet, A-C.

¹³ Lavents v. Latvia, no. 58442/00., 2002. november 28-i ítélet.

¹⁴ Ostrovar v. Moldova, no. 35207/03., 2005. szeptember 13-i ítélet.

¹⁵ Vlasov v. Russia, no. 78146/01., 2008. június 12-i ítélet.

a szabadságvesztés (szabadságelvonó jogkövetkezmény) szokásos és elfogadható követelményeivel összhangban kell vizsgálni. Nehezíti a helyzetet, hogy ügyelni kell arra a kényes egyensúlyra, ami egyfelől a közérdek (a fogvatartottak külvilággal való kapcsolattartásának kontrollálása), másfelől a fogvatartott érdeke (a kapcsolattartás jogának gyakorlása) között feszül. Ezzel kapcsolatban az EJEB esetjoga azt támasztja alá, hogy például a zavargás vagy bűncselekmény megelőzése olyan cél, amely a szabad polgárokhoz képest a fogvatartottak esetén méginkább védhető, igazolható jogszabályon alapuló beavatkozási indokokat eredményezhet. Ezek a kényszerítő okok nyomatékkan alátámaszthatják a beavatkozás indokoltságát, ugyanakkor alapvető kívánalom ebben az esetben is az arányosság érvényesítése.

Az EJEB hamar felismerte, hogy a szükségesség szűkszavú megfogalmazásának feloldása a gyakorlatban bizonyos általános irányelveket igényel, amelyeket aztán a Silver és társai Egyesült Királyság elleni ügyben¹⁶ fektetett le. Így egyrészt hangoztatta, hogy a 'szükséges egy demokratikus társadalomban' formula azt jelenti, hogy legyen összeegyeztethető, kompatibilis az Egyezményvel, és a beavatkozás – többek között – alapuljon egy tényleges társadalmi szükségleten, illetve álljon arányban a legitim célokkal. Az EJEB utalt arra is, hogy a lefektetett kivételeket szűken kell értelmezni és a szükségességnek nem szinonimái a 'nélkülözhetetlen', a 'megengedhető', a 'szokásos', a 'hasznos', az 'indokolt' vagy 'kívánatos' kifejezések, azaz az alkalmazott korlátozás tartalmát precízen kell meghatározni. Noha ez egy kis mozgásteret ad az államoknak, nekik kell igazolniuk, hogy a beavatkozás mögött 'nyomós társadalmi érdek' húzódott meg és a végső döntést a strasbourgi testület mondja ki a tekintetben, hogy az állam által alkalmazott korlátozás összeegyeztethető-e az Egyezményvel.

Összeegyeztethetőnek vélte például a beavatkozást Messina Olaszország ellen indított perében,¹⁷ amelyben a kérelmező Antonio Messinát a maffiához köthető bűncselekmények elkövetésével vádolták és a maffiával való kapcsolataira tekintettel a közbiztonság érdekében fogvatartására egy évig speciális börtönrezsimben került sor. Ez a rezsim a normál rezsimhez képest jelentős megszorításokat tartalmazott, ami többek között együttjárt a családtagok látogatásának korlátozásával és levelezésének ellenőrzésével. Az EJEB szerint ez a közeg beavatkozást eredményezett a kérelmező családi élet tisztelőben tartásához való jogába, ugyanakkor jogszerű volt és törvényes célt, a társadalom védelmét, illetve bűncselekmények megelőzését szolgálta. A beavatkozás szükségességét tekintve a testület rámutatott, a rezsim célja az volt, hogy elvágja a fogvatartott és az eredeti bűnözői környezet közötti kapcsolatokat. A szervezett, és különösen a maffia típusú bűnözés természetét figyelembe véve, a testület hangoztatta, hogy ebben a közegben a családi kapcsolatok gyakorta meghatározó szerepet játszanak, így a korlátozások alkalmazása a törvényi célt szolgálta. Utalt továbbá arra is, hogy a bíróságok több alkalommal is enyhítettek a korlátozásokon, ami azt mutatja, hogy az olasz hatóságok igyekeztek segíteni a legközelebbi családtagokkal való kap-

¹⁶ Silver and Others v. the United Kingdom, no. 5947/72.; 6205/73.; 7052/75.; 7061/75.; 7107/75.; 7113/75.; 7136/75., 1983. március 25-i ítélet, 97. bek.

¹⁷ Messina v. Italy (no 2.), no. 25498/94., 2000. szeptember 28-i ítélet.

csolatok fenntartásában. A fentiekre tekintettel a testület a családi kapcsolatok tekintetében alkalmazott korlátozásokat nem tekintette ellentétesnek az Egyezményel.

Ezzel szemben például a már hivatkozott Lavents Lettország elleni ügyben az EJEB a családi látogatások megtagadását szükségtelennek ítélte egy demokratikus társadalomban, mivel megállapítást nyert, hogy a kérelmező számára szívrohamára tekintettel fogvatartása alatt időközben házi őrizetet is elrendeltek. Ekkor megtiltották számára a lakása elhagyását, de a hatóságok részére korlátlan kapcsolattartást biztosítottak, így elviekben meg volt a lehetősége a nyomozás akadályozására is. Ilyenformán a házi őrizetet követő látogatófogadások megtagadása az EJEB megítélése szerint kétséges tette az intézkedés szükségességét.

3. A fogvatartottak látogatófogadáshoz való joga

Előjáróban leszögezhető, hogy a fogvatartottak kapcsolattartásának számtalan formája közül a családi élet tiszteletben tartása a látogatófogadási jogosultságot érinti, tekintettel arra, hogy a levél/telefon útján történő kommunikáció védelmét a 8. cikk a levelezés tiszteletben tartásához való jogként külön nevesíti.

Az esetjog ismeretében kijelenthető, hogy a hatóság részéről a látogatásokkal kapcsolatos beavatkozás igen változatos formában nyilvánulhat meg: így irányulhat magának a látogatásnak az engedélyezésére, vonatkozhat a látogatás gyakoriságára és tartamára, valamint feltételeire, illetve a látogató személyére¹⁸ is. Ezen beavatkozások jogszerűségének vizsgálata esetről-esetre történik, de általánosságban elmondható, hogy nem feltétlenül összeegyeztethetetlen a korlátozás akkor, ha azt a bűncselekmény jellege, a fogvatartott egyéni sajátosságai indokolják, illetve a fogvatartottat speciális börtönrezsimben tartják fogva, vele szemben speciális látogatási intézkedéseket (például fizikai elkülönítést) érvényesítenek. Itt hivatkoznánk például Van der Ven és Lorse Hollandia ellen indított perére,¹⁹ amelyben mindkét kérelmezőt egy maximális biztonsági fokozatú börtönben tartották fogva. A kérelmezők különösen az emberi kapcsolatok hiányát sérelmezték a fogvatartás során, és azt állították, hogy ez a rezsim negatívan befolyásolta lelki stabilitásukat. Egyebek mellett hivatkoztak arra, hogy a látogatásokra általában egy üvegfülkén keresztül került sor. Úgynevezett nyitott, azaz a fülkén kívüli látogatásokra csak havonta egy alkalommal volt lehetőségük, amikor az egyedüli testi kontaktus a látogatás kezdetén és végén engedélyezett kézfogás volt. Emellett motozásnak vetették őket alá nemcsak a nyitott látogatásokkal összefüggésben, hanem többek között az orvosnál, fodrásznál való látogatások alkalmával is. Az EJEB döntése során figyelembe vette, hogy a kérelmezőket azért helyezték ebbe a na-

¹⁸ Itt utalnánk arra, hogy a Kínzást és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmódot vagy Büntetést Megelőzni Hivatott Európai Bizottság (CPT) szerint az olyan megközelítés, amely automatikusan kizárja a látogatók sorából a büntetett előéletű személyeket, illetve azokat a külföldieket, akiknek előélete nem állapítható meg, elfogadhatatlan. Dirk VAN ZYL SMIT – Sonja SNACKEN: *Principles of European Prison Law and Policy*. Oxford, University Press, 2009. 237.

¹⁹ Van der Ven v. the Netherlands; Lorse and others v. the Netherlands, no. 52750/99., 2003. február 4-i ítélet. További példaként hozható Aliev v. Ukraine, no. 41220/98., 2003. április 29-i ítélet, 187. bek.; Kyriacou Tsiakkourmas and Others v. Turkey, no. 13320/02., 2015. június 2-i ítélet, 303. bek.

gyon szigorú rezsimbe, mert a hatóságok joggal tartottak szökésüktől, így a biztonsági intézkedések célja a szökés megelőzése volt. A testület azt is elfogadta, hogy a két fogvatartott szökése komoly veszélyt jelentett volna a társadalomra. A fentiekre tekintettel a strasbourgi testület a jelen ügyben a holland hatóságok által alkalmazott megszorításokat, azok célját törvényesnek és egyúttal szükségesnek ítélte meg.

Más ügyekben az EJEB egyúttal rámutatott, hogy elfogadhatatlanok az olyan jogszabályi előírások, amelyek kizárólag a kiszabott büntetés súlyossága miatt automatikus korlátozásokat alkalmaznak a látogatások gyakorisága és tartama tekintetében, így kizárva mindennemű egyéniesítést, kockázatértékelést, rugalmasságot. Trosin Ukrajna elleni perében, illetve legutóbb a Starishko kontra Ukrajna ügyben²⁰ az EJEB többek között feltárta, hogy a releváns ukrán jogszabályi rendelkezések az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt számára kezdetben hathavonta, majd háromhavonta tették lehetővé a rövid tartamú látogatásokat, maximálisan 4 óra tartamban, illetve esetükben a hosszú tartamú látogatások abszolút tilalma érvényesült. A nemzeti jogszabályok a testület megállapítása szerint így automatikus korlátozásokat érvényesítettek valamennyi életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést töltő elítélt vonatkozásában a látogatások gyakorisága és időtartama tekintetében, azaz nem biztosítottak semmiféle rugalmasságot annak eldöntésére, hogy ezen szigorú korlátozások valóban szükségesek-e minden esetben. Az EJEB nyomatékosította, miszerint elvárt a tagállamoktól, hogy alkalmazzák és érvényesítsék az arányosság követelményét, lehetővé téve az egyéni és a közérdek egyensúlyának megteremtését, az egyes esetek sajátosságainak figyelembevételét.

Hasonlóképpen elmarasztaló döntés született a Khoroshenko kontra Oroszország ügyben,²¹ amelyben a Nagykamara ugyancsak feltárta, hogy az orosz szabályozás az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt számára büntetésük első évtizedében általános tilalmat érvényesít a hosszú látogatások tekintetében,²² míg a rövid tartamú látogatásokra évente két alkalommal mindig örök felügyelete mellett és olyan helyiségekben kerülhet sor maximálisan 4 óra tartamban, amelyek a látogatókkal való fizikai érintkezés kizárására szolgálnak.

Az ítélet rámutatott arra, hogy a Vinter kontra Egyesült Királyság ügy²³ az Egyezmény 3. cikkében szereplő tilalmon és védett jogokon túlmenően hatással van más jogokra is:²⁴ azaz az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt nem foszthatók meg a remény jogától, így nekik is esélyt kell biztosítani a rehabilitációra. Így bármennyire is

²⁰ Trosin v. Ukraine, no. 39758/05., 2012. február 23-i ítélet, 42-44. bek.; Starishko v. Ukraine, no. 61839/12., 2020. október 15-i ítélet.

²¹ Khoroshenko v. Russia, no. 41418/04., 2015. június 30-i ítélet.

²² A tíz évre vonatkozó tilalom az elítélt rossz magaviselete esetén meghosszabbítható volt, ugyanakkor nem nyílt lehetőség ezen időtartam csökkentésére. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: *Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights. Prisoners' rights*. Council of Europe/European Court of Human Rights, 2020., Updated on 31 August 2020., 22.

²³ Vinter and Others v. the United Kingdom, nos. 66069/09., 130/10., 3896/10., 2013. július 9-i ítélet.

²⁴ A Vinter-ügy 8. cikkét érinti kihatásairól bővebben Kanstantsin DZEHTSIAROU – Filippo FONTANELLI: Family Visits and the Right to Hope – Vinter is Coming (Back). *European Human Rights Law Review*, Issue 2. (2015) 163–173.

távoli esetükben a szabadulás elvi lehetősége, számolni kell azzal, hogy visszatérhetnek a társadalomba. Ebből adódóan az államoknak biztosítaniuk kell, hogy a fogvatartottak külvilággal való kapcsolataik ok nélkül ne szakadjanak meg. Az ítélet alapján az életfogytig tartó szabadságvesztés így önmagában nem, csak az egyes fogvatartottak sajátos körülményei igazolhatják és indokolhatják a hosszú tartamú látogatások tilalmát. Az EJEB itt is hangsúlyozta az egyénre szabott rendelkezések szükségességét és kijelentette, hogy az államoknak nincs szabad keze korlátozások általános bevezetésében, anélkül, hogy bármilyen fokú rugalmasságot biztosítanának annak eldöntésében, hogy az egyes esetekben a korlátozások valóban megfelelőek vagy szükségesek-e. Az EJEB megerősítette, hogy a hosszú tartamú bebörtönzések esetén pozitív és proaktív módon kompenzálni kell a szabadságelvonás deszocializációs hatásait. Ilyenformán tehát még az életfogytiglanra elítélt személyek vonatkozásában is döntő tényező a rehabilitáció és a reintegráció, az Egyezményhez fűződő jogaik korlátozása pedig csak konkrét indokokkal alátámasztva elfogadható.

Számos ítélet mutatott rá a letartóztatásban lévő fogvatartottak családlátogatásokkal kapcsolatos jogai megsértésére is.²⁵ A Chaldajev kontra Oroszország ügyben²⁶ például az orosz hatóságok indokolás nélkül tagadták meg a letartóztatott fogvatartott és szülei látogatási kérelmeit. Az ítélet nyomatékosította, hogy a látogatási jog korlátozását minden esetben indokolni kell például a nyomozás jogos érdekeinek védelmével, a biztonság fenntartásával, zavargás, bűncselekmény megelőzésével. Emellett az EJEB rámutatott, hogy a releváns jogszabály korlátlan mérlegelési jogkörrel ruházta fel a hatóságokat a börtönlátogatásokkal kapcsolatban és nem határozta meg azokat a körülményeket, amelyek fennállása esetén a látogatások jogszerűen megtagadhatók, így nem felelt meg a minőségi és az előreláthatósági kritériumoknak. A konkrét ügyben a családi élet tiszteletben tartásához való jog indokolatlan korlátozása mellett az ítélet kimondta a 8. cikkel összefüggésben értelmezett 14. cikk sérelmét is a letartóztatottak és az elítéltek közötti indokolatlan különbségtétel kapcsán a rövid tartamú látogatások eltérő tartamára és a hosszú tartamú látogatások jogosultságára tekintettel.

A látogatási körülmények, azok feltételei kapcsán utalhatunk Ciorap Moldova elleni perére,²⁷ amelyben a család miatt őrizetbe vett kérelmező többek között azért fordult az EJEB-hez, mert rokonainak és a barátnőjének a látogatását nem engedélyezték egy évig, illetve néhány kivételtől eltekintve csak egy üvegfalon keresztül volt jogosult a kapcsolattartásra. A strasbourgi testület döntésében figyelembe vette, hogy a kérelmező hosszú időn keresztül nem lehetett semmilyen fizikai kapcsolatban látogatóival, illetve csak levelek útján, valamint a szabad beszélgetést gátló üvegfalon keresztül érintkezhettek egymással. Mivel az eljárás nem tárt fel semmi olyan okot, amely az ilyen fokú biztonsági kockázatot alátámasztotta volna, így az EJEB ebben az ügyben is megállapította a 8. cikk megsértését.

²⁵ Ld. pl. Kosenko v. Russia, no. 15669/13., 76140/13., 2020. március 20-i ítélet.

²⁶ Chaldajev v. Russia, no. 33172/16., 2019. május 28-i ítélet.

²⁷ Ciorap v. Moldova, no.12066/02., 2007. június 19-i ítélet.

Itt hivatkoznánk a Wainwright kontra Egyesült Királyság ügyre²⁸ is, amely a figyelmet a látogatók jogaira, illetve helyzetére helyezte. A hivatkozott esetben a látogatókat a biztonsági ellenőrzést követően motozásnak vetették alá, de oly módon, mintha maguk is elítéltek lettek volna. Az EJEB eljárása feltárta, hogy a látogatók átvizsgálása prevenció céljából történt és arányban állt a bűncselekmény megelőzésének törekvésével, ugyanakkor a hatóság által alkalmazott mód nem tartotta tiszteletben a kérelmezők emberi méltóságát. A testület úgy ítélte meg, hogy a látogatóknak okozott kellemetlenség, fájdalom nem érte el azt a minimális szintet, ami megalapozta volna az Egyezmény 3. cikkében szereplő kínzás tilalmának megsértését, ugyanakkor megállapította a 8. cikk sérelmét.

Az EJEB esetjoga alapján az ún. intim családi avagy házastársi látogatások ugyancsak a 8. cikk hatálya alá tartoznak.²⁹ A testület többek között az Epnerns-Gefners v. Lettország ügyben³⁰ fejtette ki, hogy az ilyen típusú látogatásokkal kapcsolatban a tagállamok széles mérlegelési mozgástérrel rendelkeznek, mivel az Egyezmény nem követeli meg az országoktól a házastársi látogatásokra vonatkozó rendelkezések elfogadását. Azokban az országokban azonban, ahol a fogvatartottakat is megilleti a jogosultság,³¹ annak lehetséges korlátait ugyancsak az Egyezmény 8. cikke 2. pontjában felsorolt okok jelenthetik. Igazolható lehet az engedélyezés megtagadása zavargás vagy bűncselekmény megelőzése okán, amit az EJEB meg is állapított például Aliev Ukrajna ellen indított perében,³² és erre tekintettel a házastárral való együttlét megtagadását nem tekintette az Egyezménnyel ellentétessnek.

4. A kegyeleti jog gyakorlása, beteg hozzátartozó meglátogatása

Ugyancsak a családi élet tiszteletben tartásához való jog keretein belül értékeli a testület a beteg hozzátartozó meglátogatásának, illetve a temetésén való részvételnek az eseteit. Az EJEB-ítéletek leszögeznek, hogy a 8. cikkben nevesített jog nem jelenti azt, hogy minden esetben feltétel nélkül biztosítani kellene a fogvatartottak számára a be-

²⁸ Wainwright v. the United Kingdom, no. 12350/04., 2006. szeptember 26-i ítélet.

²⁹ A konszenzuális szexuális kapcsolatokba történő beavatkozás természetesen érinti a magánélethez való jogot, illetve ezzel összefüggésben a családalapítás jogát is. Emellett az EJEB az Egyezmény 8. cikkével összefüggésben értelmezett 14. cikkének megsértését állapította meg Varnas Litvánia elleni perében (Varnas v. Lithuania, no. 42615/06., 2013. július 9-i ítélet), a Costel Gaciu kontra Románia ügyben (Costel Gaciu v. Romania, no. 39633/10., 2015. június 23-i ítélet). Az ítéletek alapján mindkét esetben sérült a diszkrimináció tilalma az előzetesen lévő fogvatartottakkal szemben a házastársi látogatások engedélyezése kapcsán.

³⁰ Epnerns-Gefners v. Latvia, no. 37862/02., 2012. május 29-i ítélet.

³¹ Az Egyezményt aláíró államok több mint a felében biztosított a jog a fogvatartottak számára. Példaként hozható fel többek között a skandináv országok mellett Észtország, Belgium, Portugália, és ezt a gyakorlatot támogatja a CPT is. A Kínzás elleni Bizottság Portugáliában tett 1992-es látogatása során például egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy a családi és személyes (ide értve a szexuális) kapcsolatok fenntartása érdekében alkalmazott meghosszabbított látogatásokat örömdetes lépésnek tekinti, amennyiben az ilyen látogatásokra olyan feltételek között kerül sor, amelyek tiszteletben tartják az emberi méltóságot. Hivatkozva VAN ZYL SMIT–SNACKEN i. m. 243.

³² Aliev v. Ukraine, no. 41220/98., 2003. április 29-i ítélet, 188. bek.

teg hozzátartozó meglátogatásának vagy a temetésén való részvételnek a lehetőségét, hanem az arra érdemességről, az egyes kérelmek megalapozottságáról a hatóságok joga dönteni. A Schemkamper,³³ Sannino³⁴ és Ploski-ítéletekben³⁵ az EJEB olyan értékelési szempontokat vett figyelembe e kérdések eldöntésénél, mint például a kérelmező ellen folyó büntetőeljárás szakasza, a bűncselekmény természete, a kérelmező személyisége, viselkedése, a hozzátartozó betegségének súlyossága, a rokonsági fok, a szökés veszélye.³⁶ A Ploski-ügyben például az EJEB fennforgónak vélte a 8. cikk megsértését, mivel a nem erőszakos bűncselekmény elkövetésével megvádolt, és egyébként példás magatartásúnak minősített fogvatartott kérelmének visszautasítását a testület nem tekintette szükségesnek egy demokratikus társadalomban, ezen felül nem felelt meg a nyomós társadalmi igény követelményének és arányos sem volt. Az EJEB eljárása feltárta, hogy a kérelmező egy hónap leforgása alatt mindkét szülőjét elvesztette. Mindkét kérelme esetén a nevelője is támogatta a temetésén való részvételét, illetve ezen felül a belső jog ismerte a kísérelvel történő intézményelhagyást, ennek alkalmazására azonban a hatóságok nem tettek kísérletet. Ennek fényében az EJEB a temetésén való részvétel elutasítását, valamint arra hivatkozást, hogy bűnismétlőként a börtönbe való visszatérését nem látták garantálni, nem tekintette meggyőzőnek. Az ítélet utalt arra, hogy az ilyen típusú kérelmek megtagadását csak nyomós ok, illetve megfelelő alternatíva hiánya támaszthatja alá.

Hasonlóképpen megállapítást nyert a 8. cikk megsértése a Vetsev kontra Bulgária ügyben,³⁷ amelyben a bolgár hatóságok a letartóztatásban lévő fogvatartott testvére temetésén való részvételi kérelmét azzal az indoklással utasították el, hogy a nemzeti jog az intézet elhagyásának lehetőségét csak a jogerősen elítéltek számára tette lehetővé és a kísérelvel történő szállítás az igazságügyi intézmények közötti transzferre korlátozódott. Az EJEB úgy értékelte a bolgár hatóságok eljárását, hogy egyfelől döntésüket nem alapozták a kérelem részletes és egyedi vizsgálatára, másfelől nem mérlegelték a szóban forgó érdekeket, azaz a kérelmező családi élet tiszteletben tartásához való jogát és a zavargás vagy bűncselekmény megelőzésének szükségességét. Ebből kifolyólag nem bizonyították, hogy beavatkozásuk szükséges volt egy demokratikus társadalomban.

Ugyancsak hivatkozhatunk a Kanalas kontra Románia ügyre,³⁸ amelyben a román hatóságok az elítéltnak az édesanyja temetésén való részvételre vonatkozó kérelmét azzal utasították el, hogy a büntetéséből hátralévő ítéleti tartam még túlságosan hosszú, illetve adott hónapban már részesült jutalmazásban. Az eljárás feltárta ugyan, hogy az elítélt erőszakos bűncselekmény miatt töltötte büntetését, de az is megállapítást nyert, hogy a végrehajtás alatt magatartása miatt több ízben részesült jutalomban, és a fogvatartó intézet igazgatója jóváhagyta eltávozási kérelmét. Az EJEB egyúttal azt is felfedte, hogy a jutalmazás havi egy alkalomra korlátozása nem vonatkozott a család-

³³ Schemkamper v. France, no. 75833/01., 2005. október 18-i ítélet.

³⁴ Sannino v. Italy, no. 72639/01., 2005. május 3-i ítélet.

³⁵ Ploski v. Poland, no. 26761/95., 2002. november 12-i ítélet.

³⁶ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS i. m. 24.

³⁷ Vetsev v. Bulgaria, no. 54558/15., 2019. május 2-i ítélet.

³⁸ Kanalas v. Romania, no. 20323/14., 2016. december 6-i ítélet.

tagok temetésén való részvétel engedélyezésére, így az a fogvatartott hátrányára nem lett volna felszámolható. Végül a testület arra is rámutatott, hogy az eljáró hatóságok nem vizsgálták meg a kísérővel történő intézetelhagyás lehetőségét, így megállapítást nyert az Egyezmény megsértése.

A fentebb citált Sannino-esetben ugyanakkor a fogvatartó államnak adott igazat a testület, mivel megalapozottnak ítélte a beteg hozzátartozó meglátogatásának megtagadását arra hivatkozással, hogy a kérelmezőt emberölés miatt ítélték el, nehezen kezelhető személyiség volt, ráadásul a meglátogatni szándékozott hozzátartozó egészségi állapota sem volt kritikus. A hozzátartozó betegségének súlyossága alapján találta igazoltnak a visszautasítást a Schemkamper-ügyben³⁹ is, amelyben az EJEB megállapítása szerint a kérelmező édesapját egészségi állapota nem akadályozta meg abban, hogy meglátogassa fiát a végrehajtási intézetben.

A Guimon kontra Franciaország ítéletben⁴⁰ az EJEB a terrorcselekmény miatt elítélt ETA-tag Egyezmény-sértés megállapítása iránti beadványát ugyancsak elutasította, miután megállapítást nyert, hogy a francia hatóságok a végtisztelet lerovására vonatkozó kérelmét körültekintően megvizsgálták, és bár az emberi szempontból teljesen indokolt volt, egyéb tényezőkre figyelemmel annak nem adtak helyt. Az indokok között szerepelt a kérelmező bűnügyi előélete, a közrend megsértésének fokozott kockázata, az érintett földrajzi távolság, illetve a speciális kíséret megszervezésére rendelkezésre álló szűkös időkeret. Az EJEB megítélése szerint a fenti tényezők alapján a fogvatartó állam nem lépte túl az e téren számára biztosított értékelési mozgásteret, ezért a fogvatartotti kérelem elutasítása a törvényes célokkal arányos volt.

Az EJEB esetjoga olyan szituációkat is feltárt, amelyekben a hatóság elutasító döntése azon alapult, hogy a temetésen való részvétellel kapcsolatban szervezési feladatokra rövid idő állt rendelkezésre. Így például a Razvozhayev, illetve Udaltsov kontra Oroszország⁴¹ ügyekben a hozzátartozók temetésére másnap, a fogvatartó intézettel azonos településen került sor. A strasbourgi testület megítélése szerint önmagában az időbeli korlát, az idő látszólagos rövidege nem megfelelő megtagadási ok, mivel a temetésekre tipikusan szűkös határidőn belül kerül sor, ráadásul a fentebb hivatkozott esetekben fizikailag lehetséges lett volna a fogvatartottak szertartáson való részvétele, így megállapította a 8. cikk megsértését.

Végül hivatkoznánk Lind Oroszország elleni perére,⁴² amelyből kiderül, hogy a tagállam nem lépi túl mérlegelési jogkörét, ha visszautasítja, hogy a fogvatartott a haldokló hozzátartozóját egy másik államban meglátogathassa. Az ítélet azonban megerősíti azt a többször hangoztatott tételt, miszerint az államnak kell igazolnia, hogy a kérelem megtagadása ténylegesen szükséges volt, és ezt a szükségességet egy nyomós társadalmi igény támasztotta alá. A konkrét ügyben ugyanakkor azzal valósult meg a 8. cikk sérelme, hogy az orosz hatóságok által alternatívaként felkínált egy perces telefonbeszélgetés

³⁹ Schemkamper v. France, no. 75833/01., 2005. október 18-i ítélet, 31. bek.

⁴⁰ Guimon v. France, no. 48798/14., 2019. április 11-i ítélet.

⁴¹ Razvozhayev v. Russia and Ukraine and Udaltsov v. Russia, nos. 75734/12., 2695/15., 55325/15., 2019. november 19-i ítélet, 268. bek.

⁴² Lind v. Russia, no. 25664/05., 2007. december 6-i ítélet, 97–98. bek.

a haldokló által csak nehezen értett nyelven, a testület megállapítása szerint nem biztosította a fogvatartott számára, hogy tiszteletben tartsák a családi élethez való jogát.

5. Zárszóként

Az EJEB esetjogának áttanulmányozása és a 8. cikkel, azon belül is a fogvatartottak családi élet tiszteletben tartásához való jogával kapcsolatos elmarasztaló ítéletek nagy száma arra enged következtetni, hogy a börtönkörnyezetben számos kihívással terhelt az Egyezményben lefektetett ezen jog érvényesítése. Az alapvető nehézség forrása, hogy egyfelől elismert, elfogadott a fogvatartottak családi élet tiszteletben tartásához fűződő joga és ehhez szorosan kapcsolódva a társadalomba történő be/visszailleszkedésük fontossága, másfelől azonban társadalmi elvárásként, közérdekként fogalmazódik meg kapcsolattartásuk ellenőrzése, kontroll alatt tartása. Ebben a szorító, a magánérdek és a közérdek egymásnak feszülésével jellemezhető helyzetben az államok akkor járnak el jogszerűen, ha igazságos egyensúlyt képesek megteremteni a fogvatartotti jog és a közösség azon jogos elvárása között, amely a börtönök biztonságának fenntartására, valamint bűncselekmények elkövetésének megelőzésére irányul.

Végül itt tennénk említést arról, hogy a családi élet tiszteletben tartásához való jog érvényesítése a Covid-19 miatt bevezetett korlátozásokra tekintettel speciális kihívás elé állítja a börtönhatóságokat. Szükségszerűen felvetődik a kérdés, hogy ebben a sajátos szituációban a fogvatartó államok miképpen tudnak eleget tenni a 8. cikkből fakadó azon pozitív kötelezettségüknek, amely a (közeli) családtagokkal való kapcsolattartás lehetővé tételére és segítésére irányul. A pandémia megfékezésére irányuló általános látogatási tilalmak ugyanis sérthetik az Egyezmény 8. cikkét, másfelől azonban a jelen helyzetben a fogvatartottak, valamint a személyi állomány életének védelme érdekében szükséges és arányos intézkedésnek tekinthetők. A látogatások felfüggesztése tehát indokolható a közegészség, illetve mások jogainak és szabadságainak védelmével, mégis úgy véljük, hogy a látogatási jogok korlátozásának indokoltságát egyfelől időről-időre vizsgálat tárgyává kell tenni, másfelől pedig a jogkorlátozás aránytalanságát elkerülendő alternatív kapcsolattartási módok elérhetőségét, illetve bővítését kell szem előtt tartani, valamint biztosítani.⁴³

⁴³ Hasonlóképpen foglalt állást a CPT is, kifejtve, hogy a nem alapvető fontosságú tevékenységek felfüggesztése ebben a helyzetben észszerű és jogszerű, ugyanakkor a fogvatartottak alapvető jogait a járvány ideje alatt is teljes körűen tiszteletben kell tartani. A testület így a külvilággal való kapcsolattartás biztosítását kompenzálандó, az alternatív kapcsolattartási módok fokozott elérhetősége mellett érvelt. CPT/Inf(2020)13. Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (COVID-19) pandemic.

